

El mas Casanovas: senyors, pagesos, rajolers, veïns

Evolució d'una gran propietat rural al llarg de tres segles d'història

Joan Corbera

L'àrea compresa pels barris de Can Baró, el Baix Guinardó i una part del Guinardó (el que anomenem *Guinardó martinenc*) formaven antigament una unitat sense barreres internes. El torrent de Mariner (dit també de la Partió) marcava al sud-oest la frontera amb Gràcia mentre que el torrent de la Guineu dibuixava el límit nord-est amb Sant Andreu de Palomar. Al cim del turó de la Rovira hi coincidien els tres antics municipis de Gràcia, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar. Des d'aquest punt elevat, els camps de conreu s'esglaonaven en pendent en direcció al mar i reunien condicions òptimes per a la pràctica de diversos cultius: la vinya i els garrofers a la part més alta i el secà a la part baixa. Aquest espai constituïa el districte de Muntanya de Sant Martí, amb la frontera meridional dibuixada pels carrers de la travessera de Gràcia, Castillejos i Freser. Aquest àmbit geogràfic, tan ben orientat cap a llevant, va atreure l'atenció de la primitiva burgesia comercial (que es començà a forjar a finals del segle XVII) i de la petita noblesa, unes classes privilegiades que van millorar i ampliar les antigues masies per convertir-les en edificis que eren al mateix temps residències senyorials i complexos agrícoles.

Un exemple que reuneix tot el que he dit fins aquí és el mas Casanovas. Aquesta masia/torre senyorial estava situada aproximadament a l'encreuament del carrer de Cartagena amb la ronda del Guinardó, trepitjant la part posterior de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Actualment dos noms recorden la masia: d'una banda el carrer i de l'altra l'escola Mas Casanovas. De l'edifici rural no en queda res ja que l'escola (que havia sigut un hotel) es va edificar després que s'enderroqués la masia.⁽¹⁾

La torre dels Casanovas

El 17 de juliol de 1731, Antoni Casanovas i Serra, ric comerciant de Barcelona, va comprar als marmessors d'un tal Pere Vilaseca (notari que va morir sense descendència) una heretat de 30 mujades i mitja, unes 15 hectàrees⁽²⁾, amb una casa que estava rodejada per una pallissa, l'era i un celler exterior. Aquesta propietat es trobava a Sant Martí de Provençals, "en el lloc conegut com Lligalbé i a prop del colomar dit d'en Guinardó", segons expli-

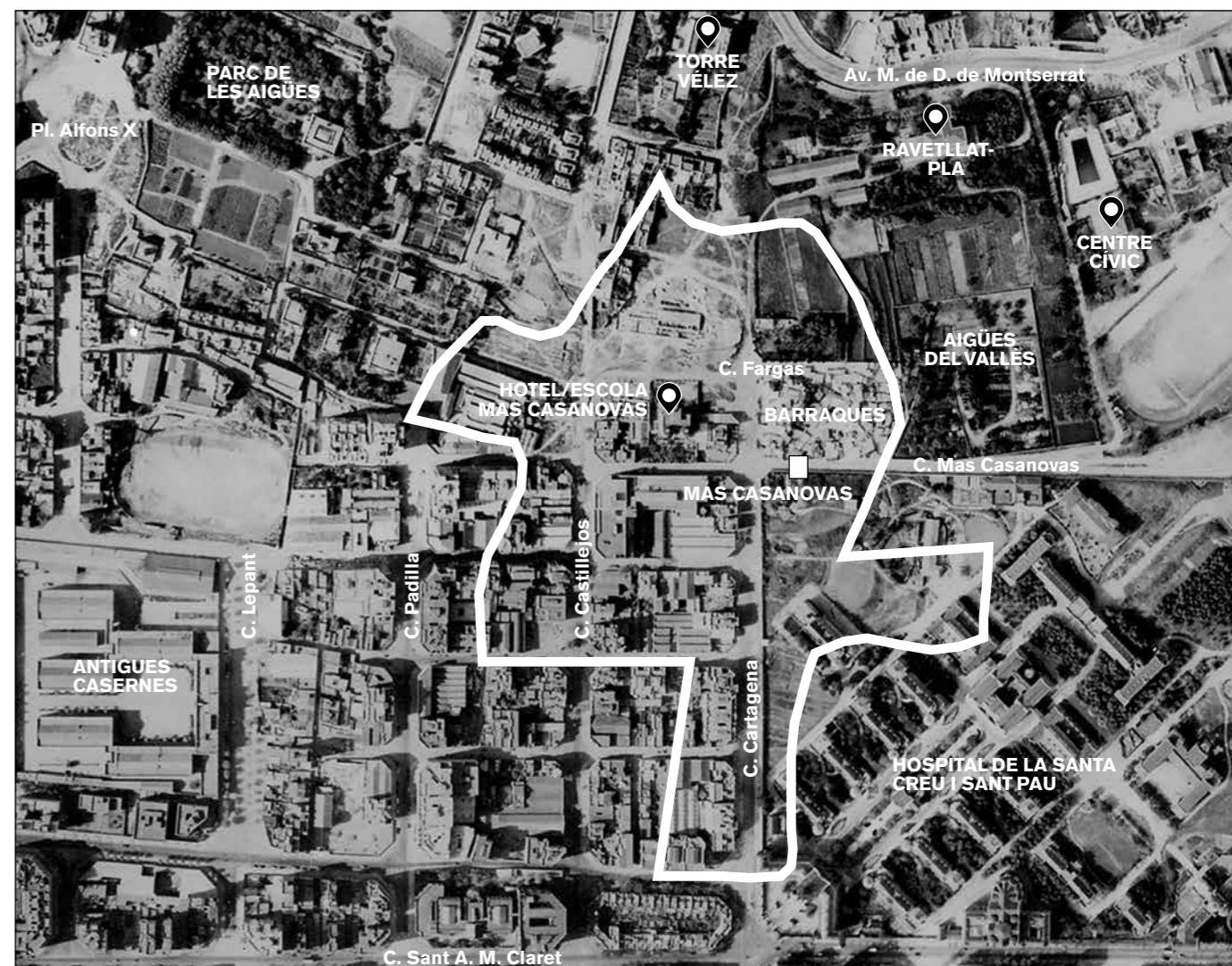
El mas Casanovas enderrocat a finals del segle XIX. Es veuen les restes de la capella

Aquesta masia/torre senyorial estava situada aproximadament a l'encreuament del carrer de Cartagena amb la Ronda

cita l'escriptura de la compra.⁽³⁾ Aquest document és un text molt llarg, escrit en llatí, en el qual s'enumeren les diverses peces de terra que formaven l'heretat i, especialment, es detallen les càrregues censals que suportava. Les complexes normes del sistema emfitèutic distingia diversos nivells de propietat encadenats jeràrquicament. A dalt de tot hi havia el domini directe dels béns (la titularitat suprema) que en el cas del mas Casanovas corresponia en bona part al monestir benedictí de Sant Pere de les Puel·les. A baix de la piràmide, hi havia el domini útil de la terra (la capacitat de fer ús de la propietat) que és el que en realitat es comprava i es venia: en el cas del mas Casanovas, el propietari útil era en Pere Vilaseca i després l'Antoni Casanovas. Els propietaris útils pagaven un cens als propietaris directes. Entremig d'aquests dos nivells n'hi havia d'altres intermedis: el domini directe establí (aquest és la

paraula que s'utilitza per definir aquesta mena de vincle) a un emfiteuta i aquest, al seu temps, n'establí a un altre. Sovint aquest emfiteuta intermediari era en realitat un prestador que deixava uns diners creant un cens, una renda, que l'emfiteuta inferior havia de pagar. A l'escriptura que comentem surten els noms dels diversos propietaris intermedis als quals Antoni Casanovas havia de pagar un cens. D'aquí l'extensió extraordinària de l'escriptura. Cap a la part final del document, es fa un resum de la situació emfitèutica del mas Casanovas: 2 mujades eren en propietat directe (en franc alou, no pagaven censos); 20 mujades i mitja es tenien en emfiteusi; i unes altres 8 mujades eren de propietari directe desconegut. Hi havia vincles emfitèutics que es remuntaven a molts segles enrere de manera que pel camí s'havia perdut el nom del titular. En total, Antoni Casanovas i Serra havia de pagar anualment en censos la quantitat de 34 lliures i 1 sou (una lliura es dividia en 20 sous i un sou en 12 diners). Era una suma poc significativa i al ser fixa, amb el pas dels anys, s'anava devaluant.⁽⁴⁾

El preu de la venda de l'heretat va ser de 2.919 lliures. En la venda, a més a més de les terres, s'inclouïa la casa, el cup, la

Perímetre que tenia la finca del mas Casanovas l'any 1897, quan s'urbanitzà, sobre una fotografia aèria dels anys 50

premsa i altres instruments de pagès. S'especifica, però, que el vi que hi ha a les botes queda exclòs de la venda. La masia era principalment una explotació vitivinícola. Per realitzar les tasques de pagès hi havia un masover que es deia Joan Baster (o Basté), un cognom habitual en el món rural de la zona. Casanovas havia d'observar els pactes que havia subscrit aquest masover amb el propietari anterior.

A la part final de l'escriptura, a l'apartat reservat als testimonis de la venda, hi figura un nom de llargues ressonàncies: "*Magnificus Raphael Casanovas V.J.D. Barcinonae populatis*". Es tracta del conseller en cap de Barcelona que encapçalà la resistència de la ciutat el dia 11 de setembre de 1714. El comprador i el testimoni tenien vincles familiars: Rafael Casanova era cosí del pare del comprador. El plural o singular del cognom són variacions que es produeixen dins d'una mateixa nissaga.⁽⁵⁾ Rafael Casanova/s i Comes va néixer a Moià el 1660 i va morir a Sant Boi de Llobregat el 1743. Quan es va realitzar la compra del mas Casanovas tenia, doncs, 71 anys.

La finca (especialment la masia) es trobava en una situació molt depauperada degut a la guerra i al setge de Barcelona

El besavi, Francesc Casanovas, era natural de Collsuspina, però es va traslladar aviat a viure a Moià, a uns 8 km de distància

de 1714. Per aquesta raó Antoni Casanovas, el nou propietari, va dedicar molts esforços i recursos a reconstruir la masia, donant-li un caràcter més senyorial. També va edificar una capella, situada darrera de la masia, que va dedicar a Sant Antoni de Pàdua, el seu patró. És curiós observar que la parròquia del barri de la Font d'en Fargues també està dedicada al mateix sant, sens dubte per recomanació de Montserrat de Casanovas.

Els Casanovas: qui eren i d'on venien

Remuntem-nos al passat. La família Casanovas provenia de Moià. Des de finals del segle XVII, aquest poble va experimentar un creixement econòmic important degut tant a la millora de l'agricultura com a les manufactures de la llana. Aquesta bonança va dur a algunes famílies a enriquir-se, acumulant diners i càrrecs. Entre altres dinas-

ties procedents de Moià podem citar, per exemple, els Gònima o els Alòs.

El besavi d'Antoni Casanovas i Serra es deia Francesc. Era natural de Collsuspina, però es va traslladar aviat a viure a Moià, cap de comarca, a uns 8 kilòmetres de distància. Probablement s'enriquiria comerciant amb llana passant després a ser un gran propietari rural. Va ser també capità de la Santa Unió, una mena de sometent que lluitava contra els bandolers donant suport a les forces del lloctinent de Catalunya. Fruit de totes aquestes circumstàncies (riquesa i col·laboracionisme), el rei Carles II, el 12 de febrer de 1687 li va concedir el privilegi de Ciutadà honorat de Barcelona, per a ell i per a tots els seus descendents per línia masculina. En el document es fa constar explícitament que aquest nomenament es deu als informes enviats a la Cort pel marquès de Leganés, lloctinent de Catalunya (durant els anys 1685-1688). Aquest títol atorgava als receptors honors i favors similars als de la petita noblesa, però estaven insaculats a la bossa dels ciutadans o braç reial.⁽⁶⁾ En aquest cas, no era habitual utilitzar el "de" davant del cognom.

Francesc Casanovas va tenir diversos

FOTOS: JOAN CORBERA

Tres detalls del carrer de les Caputxes. En el dintell d'una de les cases hi apareix gravat el número de l'any 1764

fills. L'hereu, **Rafael Casanovas i Solà** va ser el pare del polític austriacista **Rafael Casanova/s i Comes**. Un fill cabaler, que es deia **Ramon Casanovas i Solà**, va anar a viure a Vic on va aprendre l'ofici de sastre. Es va casar amb una tal **Gerònima** (no conec el cognom). Un fill seu, anomenat **Antoni Casanovas**, emigrà cap a Barcelona. Va obrir una botiga de passamaneria i altra mena de robes al carrer de les Caputxes/Canvis Vells, darrera de la font de la plaça de Santa Maria del Mar. Amb ell comença la història dels Casanovas a Barcelona, del què parlem tot seguit. (Veure gràfic genealògic adjunt).

Antoni Casanovas, passamaner (¿-1715)

Podem resseguir part de la seva vida llegint el testament que va entregar el 17 de juny de 1715 al notari Bonaventura Galí: "In Christo Nomine amen. Jo Anton Casanovas passamaner ciutadà de Barcelona fill legítim y natural de Ramon Casanovas sastre de la ciutat de Vich, y de Gerònima, conjuges defunts, detingut en lo llit de indisposició corporal a la qual temo morir, estan emperó per las gracias de Deu ab tot mon entendiment, sana memoria, y ferma paraula fas, y orden lo present meu testament..."⁽⁷⁾ Ordena que sigui enterrat a la parròquia de Santa Maria del Mar en la sepultura de la confraria dels passamaners i mana que se celebrin 700 misses pel repòs de la seva ànima.

A partir del mateix document, es pot conèixer la trama familiar del testador. Antoni Casanovas es va casar tres vegades. D'un primer matrimoni amb Eulària Jornet tingué dos fills: Joan, que va ser prevere de Santa Maria del Mar, i Josep, que es va casar dues vegades tot i que va morir molt jove. Del segon matrimoni amb Teresa

Serra tingué dos fills més: Antoni Casanovas i Serra (l'hereu) i Teresa. Per últim, es va casar amb Paula Ortell ampliant la família amb uns altres dos fills: Francesc i Gabriel. A tots ells i als nets, el testador els lliga alguna cosa. Però posa una condició: "... expressament prohibesch, que ningu de mos hereus pugui vendre, ni altrament alienar per qualsevol pretext, causa, o, rahó las dos casas contigues que tinch y posseheich en la present ciutat, y en lo carrer dels Cambis Vells prop la font de Sta. Maria, en una de los quals de present habito, y en las altres es la botiga de tall de dit Francisco Joval, com ni tampoch las casas que comprí en poder de Domingo Rojas, notari publich de Barcelona situadas en lo mateix carrer... per quant desijo que sian aquellas conservadas y mantingudas per mos hereus perpetuament. Y en cas mon hereu passes a fer venda y alienació de ditas casas, lo privo de ma heretat..." Així doncs, el seu hereu, Antoni Casanovas i Serra, venia pràcticament obligat a continuar els negocis del seu pare.

Antoni Casanovas i Serra (1690-1761)

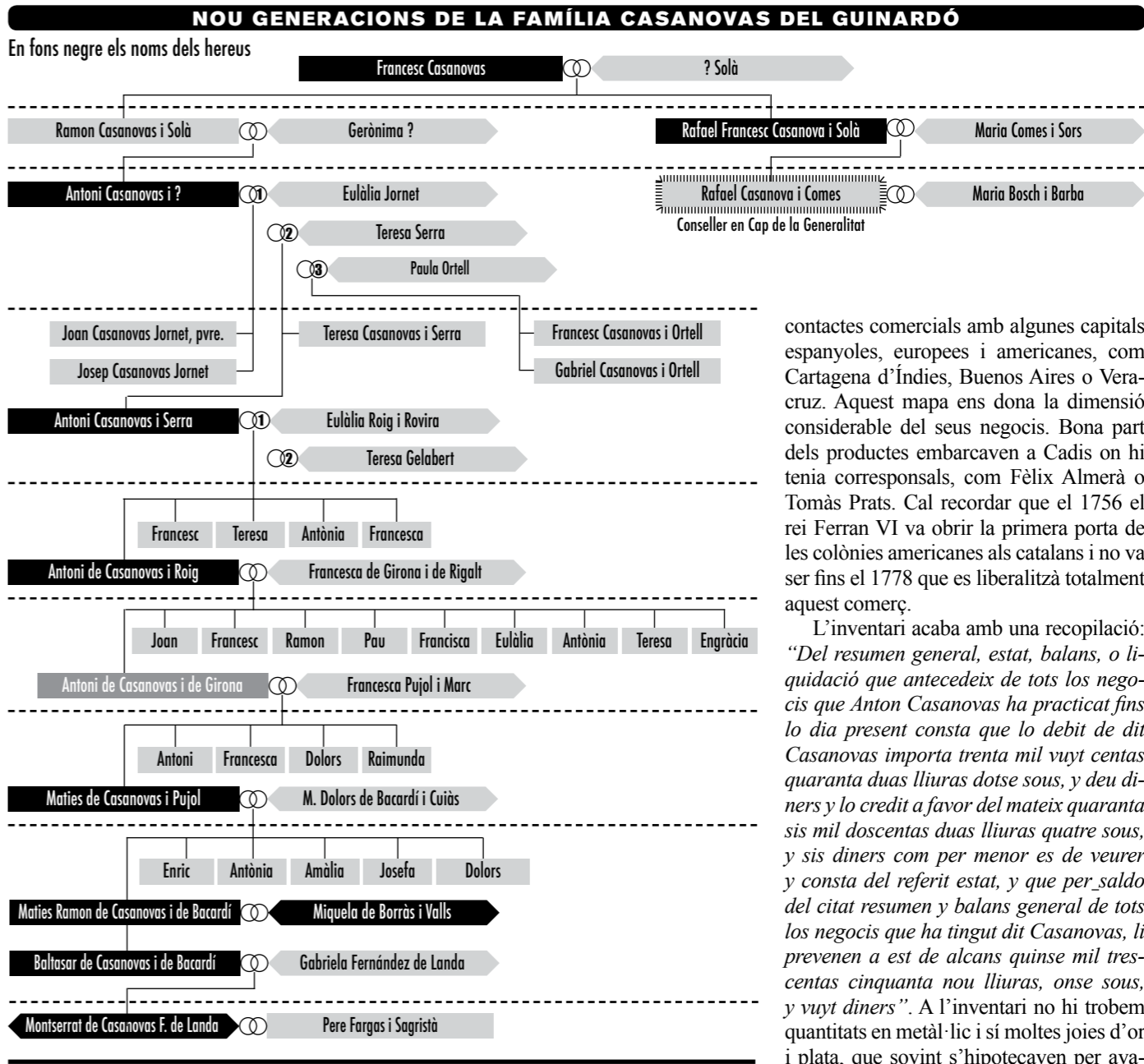
Retornem al personatge amb el què hem obert aquest text. Al llarg de la seva vida, molt activa, Casanovas i Serra va mantenir i engrandir notablement el patrimoni familiar. Com a descendent del besavi Francesc Casanovas, va ser Ciutadà honorat de Barcelona i, per mèrits propis, va arribar a Familiar del Sant Ofici.⁽⁸⁾ Es va casar amb

"...sia obligat en fer celebrar una missa quotidiana en la Capella de Sant Antoni de Padua que he fet construir tras la casa..."

Eulària Roig i Rovira, filla d'un reconegut argenter barceloní. Tingueren cinc fills: Antoni Casanovas i Roig (l'hereu), Francesc, M. Teresa, Antònia i Francesca. Es va casar una segona vegada amb M. Teresa Gelabert amb la qual tingueren una filla. A través del seu testament i dels inventaris redactats després de la seva mort, podem perfilar millor el personatge.

Antoni Casanovas i Serra va fer testament el 7 de juliol de 1741 (completat amb un codicil el 1755) a una edat aproximada de cinquanta anys.⁽⁹⁾ Estava bé de salut i no va morir fins el 1761, vint anys més tard. Quan hi ha moltes propietats cal ser previsor. Va fer el testament a "la Torre den Casanovas situada a la Parroquia de Sant Martí de Provençals", segons el document. Disposà que fos enterrat al convent de Sant Francesc (que estava al final de la Rambla) en la sepultura construïda per a ell a la capella de Sant Antoni de Padua. Encarregà 2.000 misses i, per no quedar-se curt, "... vull y man que mon hereu qualsevol sia perpetuament sia obligat en fer celebrar una missa quotidiana en la Capella de Sant Antoni de Padua que he fet construir tras la casa de la dita heretat conforme yo la fas celebrar tots los dias exceptan las quatre festas añals... fent cremar la llantia y dos ciris mentres se celebrera la dita missa tots los dias, y que lo dia de Sant Antoni de Padua mentres se celebrará la missa dega fer cremar sis ciris, y la llantia".

A part de l'legítimes i altres llegats, nomena el seu fill, Antoni Casanovas i Roig, hereu universal del restant de tots els seus béns. Quins eren aquest béns? Això ho trobem perfectament detallat a l'inventari fet per l'hereu pocs dies després de la mort del seu pare.⁽¹⁰⁾ En primer lloc, es parla de les coses que hi havia a la casa on el finat residia al carrer de les Caputxes. Es

tractava d'un conjunt d'edificis heretats del seu pare, amb cinc portals, tres dels quals donaven al carrer de les Caputxes i els altres dos al de Plegamans. Antoni Casanovas i Serra, el 1733, va comprar unes altres cases veïnes amb tres portals dos al carrer de les Caputxes i l'altre al de Plegamans. El testador es va dedicar al llarg de la seva vida a comprar terres: la torre Casanovas (adquisició de la qual n'hem parlat més amunt) i unes altres dues peces de terra, tot situat a Sant Martí de Provençals. També tenia sòl agrícola a Sant Feliu de Llobregat (Lo camp del Pou, i l'heretat el Llunell). Al mateix poble, era propietari de tres cases amb jardí situades al carrer de Dalt. Per últim, però no menys important, posseïa un molí paperer, "ab son casa ab dos abres y cinch palas quiscun, un hort contiguo y una pessa de terra herma de sis quarteras de sembradura poch mes o menos situat en lo terme de la vila de Sabadell", amb facultat per prendre aigua del

riu Ripoll. Aquesta propietat manufacturera és un exemple de la visió que tenia la protoburguesia de mitjan segle XVIII de no limitar els seus negocis a una sola branca econòmica. Més endavant, l'inventari fa la llista de censos, tants dels que pagava com dels que cobrava Antoni Casanovas i Serra. A la part final del text hi ha el balanç de les mercaderies dipositades a les seves botigues. És un ampli catàleg dels diversos tipus de teles i gèneres que es comercialitzaven a l'època, "las quals mercaderias, - diu l'inventari- efectes, mobles, y trastes en lo precedent estat, balans, o liquidació particular continuats prenen summa de deu mil noucentas quinse lliuras y quatre diners moneda barcelonesa". Caldria sumar a l'actiu els diners que li devien diverses persones que pujaven a la xifra de 17.991 lliures i 6 diners.

Això no era tot. Cal afegir-hi els comptes del molí paperer i negocis que compartia amb altres comerciants. Mantenia

contactes comercials amb algunes capitals espanyoles, europees i americanes, com Cartagena d'Índies, Buenos Aires o Veracruz. Aquest mapa ens dona la dimensió considerable del seu negoci. Bona part dels productes embarcaven a Cadis on hi tenia corresponsals, com Fèlix Almerà o Tomàs Prats. Cal recordar que el 1756 el rei Ferran VI va obrir la primera porta de les colònies americanes als catalans i no va ser fins el 1778 que es liberalitzà totalment aquest comerç.

L'inventari acaba amb una recopilació: "Del resumen general, estat, balans, o liquidació que antecedeix de tots los negocis que Anton Casanovas ha practicat fins lo dia present consta que lo debit de dit Casanovas importa trenta mil vuyt centas quaranta duas lliuras dotse sous, y deu diners y lo credit a favor del mateix quaranta sis mil doscentas duas lliuras quatre sous, y sis diners com per menor es de veurer y consta del referit estat, y que per saldo del citat resumen y balans general de tots los negocis que ha tingut dit Casanovas, li prevenen a est de alcans quinse mil trescentas cinquanta nou lliuras, onse sous, y vuyt diners". A l'inventari no hi trobem quantitats en metàl·lic i sí moltes joies d'or i plata, que sovint s'hipotecaven per avalar alguns préstecs. El capitalisme financer encara quedava lluny. Els hereus, per pagar totes les despeses originades per l'enterrament i els deutes, es varen veure obligats a hipotecar-se. Varen vendre dos censals per valor, el primer, de 2.106 lliures 15 sous 10 diners, i el segon, per 388 lliures, hipotecant la finca El Pou, de Sant Feliu de Llobregat, i un camp de Sant Martí de Provençals respectivament. Els prestadors/compradors rebrien a canvi un cens anual conjunt de 74 lliures 16 sous 9 diners. Aquestes eren unes maniobres econòmiques molt habituals a l'època.

Descripció del mas Casanovas

Pel que ens interessa, em referiré a allò que es va trobar a la "Torre d'en Casanovas". La majoria de coses inventariades a la casa s'adjectivaven com a velles o molt usades. Per exemple: "Vint y quatre cadiras de Napols sens brassos, pintadas de vert, ab cobradura molt usadas" o "Una taula ordinaria dolenta" o "Quaranta quatre

[quadres] entre mapas y pahissos de paper ab guarnicions diferents, molt usadas". També s'hi va trobar un llibre de les floretes i, pel que fa a animals, un rossí de color castany de catorze anys, una burra de pèl negre de deu anys i un pollí d'un any i mig. Es descriuen amb precisió els arreu agrícoles com, per exemple, "on se cavachs de ferro ab sos manechs de fusta per cavar vinyas, molt usats... unas arpias de ferro per arpiar la terra del hort, usadas... sis forcas de aplegar palla, usadas, y part dolentas... un carro molt dolent ab sa tenida... un jou per llaurar... duas aradas, la una usada, y la altra trencada... una escala de tres peus per pujar a las figueras, usada..." Es fa la llista dels objectes que hi havia al celler (veure quadre adjunt) i a la capella amb les imatges, ornaments i altre material litúrgic: faristols, sacres, canelobres, llànties, canelles...

Antoni de Casanovas i Roig (¿-1806)

La nova generació dels Casanovas va continuar engrandint el patrimoni familiar i, donant un pas endavant, ennoblint la família. El 29 de novembre de 1784, el rei Carles III li va concedir el títol de Cavaller del Principat de Catalunya. La cèdula, entre altres coses, diu: "Por quanto por parte vos Antonio Casanovas y Roig, Vecino y Ciudadano honrado de la mi Ciudad de Barcelona, se me ha representado: Que S.M. Dn. Carlos segundo, en el año de mil seis cientos ochenta y siete, hizo gracia y merced á Francisco Casanovas, vuestro tercero abuelo del Privilegio de Ciudadano honrado de Barcelona: Que estais enlazado con algunas familias Nobles del mi Principado de Cataluña, y os hallais empleado en el ramo de Comercio en la refe-

El 29 de novembre de 1784, el rei Carles III va concedir a Antoni de Casanovas i Roig el títol de Cavaller de Catalunya

rida Ciudad, y en calidad de Asentista del Vestuario de los Regimientos de Reding y de Besler, habeis procurado la mayor aplicación y el desempeño del Real Servicio, habiéndoles suministrado en las ocasiones de las marchas, cantidades de dinero para el prest de los Soldados, sin interes alguno; Que vuestra Casa Solar de Casanovas, está situada en la Villa de Moya en aquel mi Principado y de antiquísimo tiempo es tenida, y reputada por distinguida: Que tenéis dos hijos sirviendo en mi Real Exército, el uno de Ingeniero delineador, y el otro de Cadete en el Regimiento de Dragones de Almansa; en cuya atención me explicasteis fuese servido concederos la gracia del

Un pàgina de la cèdula de nomenament de noblesa amb l'escut concedit pel rei als Casanovas

Privilegio de Caballero del mi Principado de Cataluña para vos, vuestros hijos y descendientes por linea recta masculina... Y os concedo á vos el referido Antonio Casanovas, y Roig, y vuestros descendientes el Escudo de Armas que en el presente mi Real Despacho va pintado, y estampado contiene a saber: Un Escudo en Campo verde, y en el colocada una Casa de plata á el natural, superada de una estrella de oro de ocho puntas..." (11) Amb el títol de cavaller a la butxaca, la família ja podia utilitzar adequadament el "de" davant del cognom.

El text que he transcrit es ben transparent. Entre els diversos motius adduïts per concedir el privilegi hi figura de manera destacada el fet de ser proveïdor oficial de diversos regiments i de tenir dos fills incorporats a l'exèrcit. A partir d'aquest moment descendents i emparentats dels Casanovas ocuparan càrrecs militars. Una tendència que al llarg dels anys provocarà que l'ànima comercial de la família es vagi apagant i ocupi el seu lloc l'ambició del rendista, la tranquil·litat del buròcrata i el lluïment del militar. Les terres i heretats rurals, però, seguiran ocupant un lloc important com posa de manifest els diversos arrendaments de peces de terra del mas Casanovas.

El 1763, dos anys després de morir el seu pare, Casanovas i Roig lloga la finca del

Guinardó al pagès Josep Calvet, "ab todas las terras, honors, y posesiones, tant campas, com hortiva, y de vinya, oliveira, y altres arbres plantadas, que tinch, y poseshesch en dita Parroquia de Sant Martí de Provensals" (12) La part més interessant i extensa del document és aquella que detalla les condicions de l'arrendament. Serà d'ús del masover la planta baixa de la casa i part de les golfes; el primer pis, el més noble, seguirà a disposició del senyor. El masover haurà d'habitar en la masia. És obligació seva "... cultivar las vinyas de dita heretat, segons us, y costum de bon pagés, so es, cavar, poder, magencar, espurgar, y remagencar als ultims de Juliol, o principi de Agost, o quant sia necessari, o quant se li previnga per part mia, com y escañotar, si se necesita, y qinscun amy vallejar una mojada, o mes de dit-

tas vinyas, si se li prevé per part mia, pagant jo unicament la compra dels ferms, venint també a carrech de dit Calvet, lo traginarlos...". I segueix: "Que dit Calvet a sos gastos fega netejar, mantenir, y conservar las rasas, torrents, tancas, mots, marges y camins de tota la dita heretat, eo de las terras compresas en lo present arrendament... dega cultivar las perras de terra campas a us y costum de bon pagés, llaurant, y cavant dos vegadas cada any las socas dels ametllers, olviars, garrofers, y demes arbres fruyters, de tota la dita heretat y espurgarlos a son degut temps, ... essentli prohibit, sens precehir consentiment meu, tallar, ni arrancar abre algun, ni vender llenya, ni garbons... Que dit Calvet a sos gastos dega veremar, traginar la verema, fer y trascolar lo vi, no podent veremar antes de temps, ni per fer vi per son us..." Aquests i altres treballs corresponien al masover.

El repartiment de les collites era per meitats entre el senyor i el pagès. El contracte tenia una durada de cinc anys. En cap cas podia el masover rellogar les terres a un altre pagès. A més del treball i la cessió de la meitat dels fruits, Josep Calvet havia de pagar un lloguer de 220 lliures 15 sous a l'any, en dues meitats, el 15 d'agost i el 24 de desembre. Les condicions eren dures i viure del camp era una lluita de supervivència. Quan els se-

La comparació dels inventaris mostra l'empobriment del mas Casanovas entre el segle XVIII i XIX

EL QUE HI HAVIA AL CELLER A L'INVENTARI DE 1761

- Quatre coves de verga per veremar.
- Vuit portadores amb cercols de fusta, molt usadas.
- Tretze pots per los cups de pera.
- Dues prempsas de un caragol per premsar la brisa, ab tots sos guarniments, tot molt usat.
- Catorse pessas de roure que serveixen per sital de las botas.
- Tres banchs molt vells, y dolents per traure la brisa del cup.
- Un embut de fusta per posar lo vi, a las botas, molt dolent.
- Tretse botas ab cercols de ferro de sis a set carregas quiscuna, novas.
- Vint y set botas ab cercols de ferro de sis carregas quiscuna, y alguna un poch mes, todas molt usadas, y part de agreras.
- Una bota ab cercols de ferro de quatre carregas, usada.
- Una bota ab cercols de fusta de una carrega, usada.
- Setse botas de mitja carrega quiscuna, las quatre ab cercols de fusta, y las dotse ab cercols de ferro, todas usadas, y encara una dolenta.
- Una bota ab cercols de fusta de un varreló, usada.
- Dos carrelons ab cercols de ferro, usats, per traginar vi.
- En ditas botas trenta duas carregas vi.
- En ditas botas quaranta set carregas vi dolent y agre.
- En ditas botas cinch carregas vi agre.

EL QUE HI HAVIA AL CELLER A L'INVENTARI DE 1842

En la bodega llamada de dentro

- Ocho pipas o botas de seis cargas con aros de hierro, de las cuales hay una llena de vino usual.
- Otras seis pipas, las tres de cuatro cargas, y las otras de tres todas con aros de hierro.
- Otra pipa de siete barrilones llena de vinagre.
- Un caracol de prensa inútil.

En la bodega de fuera

- Dos lagares con catorce tablas y media, y dos canillas de bronce.
- Una prensa completa con todos sus arros.
- El entablado de un lagar, llamado en Catalan, Bruscat.
- Dos barrilones con aros de hierro.
- Una medida de vino llamada vuyté.
- Una miñidora para el acente con su hojadelata para recogerlo.

Maties de Casanovas va heretar de la seva mare la finca can Pujol (can Fargues)

nyors anaven a la finca, els masovers els havien de servir i reverenciar.

També es va preocupar Casanovas i Roig pel molí paperer de Sabadell. A inicis de 1762 va arrendar per cinc anys aquesta instal·lació a Mateu Boix, fabricant de paper de la vila de Capellades. En el plec de condicions, s'especifica en primer lloc que "serà de nostra obligació posar corrent lo dit molí, y apte per fabricar en ell paper de escriuer, fent que estigan a tota perfecció las rodas dels arbres, eixos, colls, ferros, prempsas, claus de las pilas, entre mitg de

Maties de Casanovas i Pujol va heretar la finca de can Pujol (actualment can Fargues) al morir la seva mare el 1832

ellas, lo mall de picar lo paper, y las cordas del mirador". L'arrendatari s'encarregarà de restaurar les conduccions d'aigua. Això fa pensar que el molí havia estat mig abandonat. El preu de l'arrendament era de 200 lliures a l'any, de les quals Mateu Boix se'n podria descomptar 90 per les despeses d'arranjament de les conduccions d'aigua. (13)

Antoni de Casanovas i Roig es va casar amb M. Francesca de Girona i Rigalt i tingueren deu fills, cinc nois i cinc noies. Va morir el 13 d'octubre de 1806. Per desgràcia, el fill gran, **Antoni de Casanovas i Girona**, va morir l'1 de març de 1794, 12 anys abans que el seu pare, però tingué temps de casar-se amb **M. Francesca Pujol i Marc** i de tenir cinc fills. Per aquesta raó, en el seu testament l'avi Casanovas i Roig nomenà hereu el seu net gran Maties de Casanovas i Pujol. (14) Les seves despulles varen ser enterrades

al sepulcre del convent dels Franciscans on reposaven les del seu pare, Antoni Casanovas i Serra i les del seu fill Antoni de Casanovas i de Girona.

Maties de Casanovas i Pujol (1782-1842)

En el moment d'heretar, Maties no arribava als 25 anys, la majoria d'edat aleshores. Va necessitar molt temps per posar ordre a les coses de la família Casanovas. Per altra banda, el 1832 va morir la seva mare, Francesca Pujol i Marc. L'herència materna va ser molt significativa. Francesca havia heretat del seu germà Josep Gaietà Pujol i Marc (que va morir solter el 1820) la finca de can Pujol, situada a Sant Andreu del Palomar i avui coneguda com can Fargues. Aquest home va ser un destacat afrancesat durant la guerra de la Independència. Amb la restauració monàrquica del 1814, Josep Gaietà va patir espoli, persecució i exili. L'heretat tenia una extensió de gairebé 32 hectàrees. Sumant les propietats del mas Casanovas i les del mas Pujol (a més d'altres propietats), Maties de Casanovas va esdevenir un autèntic terratinent que dominava el vessant oriental del turó de la Rovira.

Per altra banda, Maties de Casanovas i Pujol va emparentar amb una família d'hindats: els Bacardí. El 1808 va fer capítols matrimonials amb una jove i molt jove M. Dolores de Bacardí i Cuyàs, de només 15 anys. Se'n portaven 11 de diferència. Fos per la raó que fos (la joventut d'ella, la guerra de la Independència), els fills no arribaren fins al cap de 12 anys. Tingueren tres nois (Maties Ramon, Baltasar i Enric de Casanovas i de Bacardí) i quatre noies (Antònia, Amàlia, Josepa, M. Dolores). Maties de Casanovas i Pujol va morir el 28 de juny de 1842, quan els fills eren menors. A l'inventari posterior a la seva mort hi

ha unes ratlles referides a la minoritat dels fills: “D^a. Maria Dolores de Casanovas [l’esposa] y D. Ramon de Bacardí [el cunyat] como tutores y curadores de todos los hijos del difunto...”, i cita a “D. Matias Ramon de Casanovas y de Bacardí [el fill gran i hereu] de edad veinte y un años...”

Aprofundim tot seguit en el testament i en l’inventari. ⁽¹⁵⁾ El testament s’inicia amb aquestes paraules: “En el nombre de Dios yo D. Matias de Casanovas y Pujol caballero hacendado, vecino de Barcelona, hijo legitimo y natural de los difuntos consortes D. Antonio de Casanovas y de Gerona y de Dña. Maria Francisca Pujol i March, hallandome con cabal salud corporal, y queriendo disponer de mis bienes temporales, ordeno este mi ultimo testamento y voluntad en que elijo en albaceas y de él ejecutores a mi estimada esposa Da. Maria Dolores de Casanovas y de Bacardí, [M. Dolors de Bacardí i Cuiàs de soltera] a mi hijo mayor D. Matias Ramon de Casanovas y de Bacardí, a mi hija mayor Antonia de Casanovas y de Barcardí, a mi cuñado D. Ramon de Bacardí y Cuyás y a mi tío paterno D. Juan Pablo de Casanovas y de Gerona, para que puedan en su mayor parte cumplan este su última disposición, según lo que en ellas se halle ordenado”. Una clàusula curiosa del testament es la que diu “Lego a las viudas e hijos de españoles que murieron en las guerras de la independencia aquella cantidad que según real orden esto obligado a legarles”.

La riquesa acumulada per Maties de Casanovas i Pujol era extraordinària, com podem deduir de la lectura dels inventaris. Tenia diverses cases a Barcelona: al carrer de Mercaders (on residia) al de les Caputxes i al de Blanqueria. El patrimoni més important era el rural: a Sant Martí de Provençals, la torre Casanovas, un camp de secà anomenat *lo Camp Gran* i un terreny de regadiu prop del Fort Pius; a sant Andreu de Palomar, l’heretat Pujol, una peça de regadiu i una altra de secà; a Sant Feliu de Llobregat, la finca Llunell, una peça de regadiu de 20 mujades (unes 9 hectàrees), una vinya i tres cases al carrer de Dalt; al Prat, una heretat de 9 mujades amb una casa; a Viladecans, una extensió de terra anomenada *El Africano* de 140 mujades (més de 68 hectàrees). L’inventari també detalla els objectes que hi havia a cada una de les masies principals. Comparant les llistes, veiem que la torre Pujol és més rica que la torre Casanovas, cosa que indica que els Casanovas varen escollir la primera com a residència d’esplai.

Una darrera informació interessant de

l’inventari es refereix als pagesos que treballaven cada una de les finques: “En las haciendas de Sant Andres de Palomar o de Horta hay once parzeros o colonos. En la de San Martín de Provensals, cinco, y en la de San Feliu de Llobregat, cuatro. Que tienen concedidas viñas a primeras cepas, vulgo a rabassa morta, y prestan las partes de frutos a tenor de los pactos estipulados en sus escrituras de concesión o establecimiento”. Per altra banda, a l’inventari no hi apareix cap element relacionat amb les botigues de passamaneria i de roba. Els Casanovas ja eren cap a 1840 una petita noblesa rendista.

Pagesos a rabassa morta

Centrem-nos en el mas Casanovas. El 23 de novembre de 1840, Maties va donar en emfiteusi una part dels terrenys de la finca a quatre pagesos: dues peces als germans Esteve i Ramon Simó (habitants de Sarrià),

designat tros de terra plantantlo de viña ... ab la distancia de sis palms de passador a pasada, y de sep a sep, posanhi a lo menos doise carretadas de fems per mojada... Deurá lo adquisidor conservar tots los garrofers, y demes arbres que existescan en dit tros de terra...” El pagès haurà de donar un cens no en diners sinó en fruits: un terç de la verema i la meitat dels fruits dels arbres i “... a sas propias costas aportar a la dita casa de camp de Casanovas, esto es la verema dins al cup, y las garrofas y demes fruyts fins al puesto de sa regular conducció”. Una altra obligació era entregar anualment al propietari 150 garbons (feixos de sarments).

La concessió era per cinquanta anys, a rabassa morta, però... “si finits los sinch anys no serán encara mortas las dos terceras parts de las rabassas, continuará fins que sian mortas las dos terceras parts, y tornará lo mateix tros de

Rajoles d’oficis amb pagesos treballant la vinya

MUSEU DEL BLAT I LA PAGESIA

una altra a Josep Samsó (de Sant Andreu del Palomar) i la darrera a Esteve Sunyol (de Sant Martí de Provençals) que al mateix temps era el masover de la finca. El motiu de l’establiment era clar: “D. Matias de Casanovas, hazendat, vehí de la present

Els pagesos tenen dret, passats trenta dies, a vendre el mateix tros de terra a una altra persona capaç de complir els pactes

ciutat a efecte de millorar y en manera alguna deteriorar, de son grat y certa ciencia estableix, y en enfiteusis concedeix...” ⁽¹⁶⁾ És a dir, augmentar el rendiment de les seves propietats rurals.

Aquest contracte emfiteutic es regia per uns pactes. D’entre ells en podem destacar els següents, transcrivint textualment l’escriptura: “Deurá lo adquisidor millorar lo

terra al Señor establient o a sos successors, los quals en tal cas podrán de propria autoritat, y sens ministeris de Justicia, apoderarse de ell, y de las rabassas que quedian sens bonificació alguna”. Els senyors podran passejar lliurement per la finca i menjar els raïms que els vingui de gust. És obligatori deixar pas als carros dels altres pagesos que varen ser establerts el mateix dia. Els emfiteutes es faran càrrec “de todas las contribuciones ordinarias y extraordinarias, imposadas y que de nou se imposian per rahó de dit tros de terra”. Per últim, com entrada, hauran de donar al senyor dos pollastres. Es reconeix el dret dels pagesos, passats trenta dies, a vendre el mateix tros de terra a una altra persona capaç de complir els pactes. Com hem explicat més amunt, podran vendre la propietat útil de la terra.

Més amunt he descrit les condicions de masoveria. A les ratlles de sobre he resumit les línies dels contractes emfiteutics a

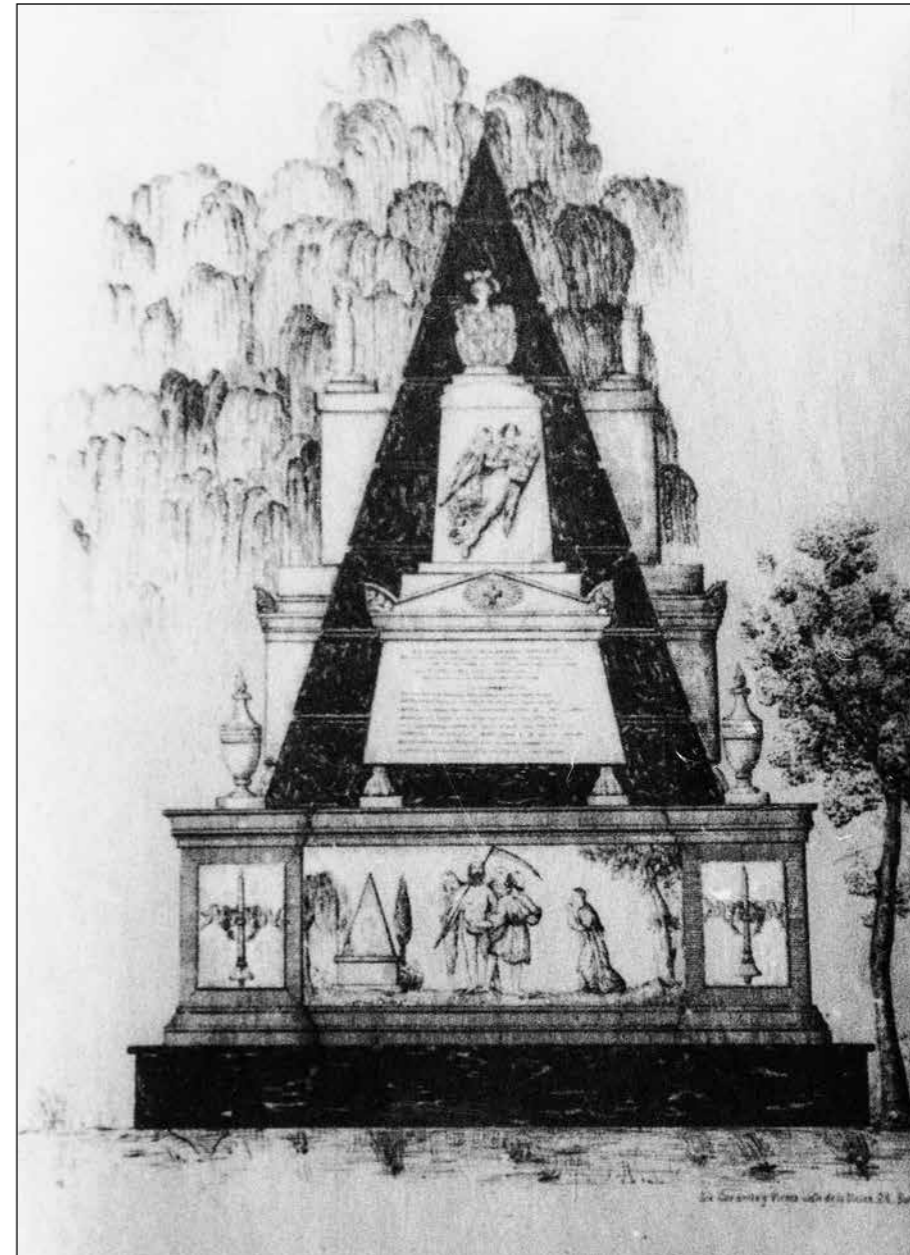
rabassa morta. Les dues fórmules mostren la relació entre pagesos i senyors. Unes relacions que al llarg dels anys s’aniran modificant.

Maties Ramon de Casanovas i de Bacardí (1820-1847)

Després de resoldre els mil i un problemes d’una herència abundant i complexa, Maties Ramon va continuar la tasca de dinamització agrària empresa pel seu pare. Així, el 14 de desembre de 1844 va establir a Josep Vilaró, pagès de Sant Martí de Provençals en un tros de terra de tres mujades del mas Casanovas, “... qual tros de terra confronta a solixent ab honor de Miquel Mitjana [en realitat Casamitjana] carnicer, que fou dels P.P. Seminaristas de esta ciutat; a mitgdia ab honor del Señor establient; a ponent ab Felip Simó, pagés, parcer de la mateixa heretat, y a tramontana ab terras que fou dels mateix Convent del Seminari [actualment Ravetllat-Pla]...” ⁽¹⁷⁾ Les condicions són similars a les dels anteriors contractes emfiteutics. En aquest cas, però, s’especifica que l’adquiridor deurà plantar vinya de quatre varietats: sumoll, trobat, xarel·lo i carinyena. També és modificat lleument el cens que “...deurán lo adquisidor y los seus fer y prestar anualment als Señors establients, y a sos sucesors en la propietat del mateix, de cada set parts dos de la verema, y la mitat del fruyt dels arbres... Y en cuant a trapijar la verema, deurá lo adquisidor convenirse ab lo masover, y pagarli lo que corresponga”. I una nova obligació: “Lo dit Joseph Vilaró adquisidor y sos successors deuran mantener, en bon estat lo marge que confronta ab los Seminaris fenthi parets quant se esllavissia, dels mateixos rochs que se trobian en dit tros de viña”. El contracte era per cinquanta anys a rabassa morta. En la mateixa data, Maties Ramon va fer un altre establiment a favor de Felip Simó, pagès de Sarrià. És un nom que ja havíem trobat en dos establiments fets pel seu pare. Els pactes són els mateixos que en l’establiment anterior.

Les terres del mas Casanovas, doncs, estaven a ple rendiment a mitjans del segle XIX. El mateix succeïa a les altres hisendes propietat de Maties Ramon. Aquesta abundància contrasta amb la seva curta vida de poc més de 27 anys: el pare només feia 5 anys que havia mort; la mare el va sobreviure 22 anys. Jove, però va tenir temps per casar-se amb **Miquela de Borràs i de Valls**, amb la que convisqué gairebé un any sense tenir fills. Varen viure al número 44 del carrer Comtal, a casa de la seva dona. Aquest matrimoni, curt i apassionat, està envoltat de l’ambient romàntic del moment.

Parlem una mica d’ella. Miquela de Borràs va ser la segona esposa del noble Joan Anton de Peguera i Baillet (la prime-

Dibuix del mausoleu de Maties Ramon de Casanovas i de Bacardí

ra dona fou Eulàlia de Fluvià) i va quedar vídua el 1837. Deu anys més tard encara mantenia el nom de casada (Miquela de Peguera i de Borràs), com demostra la instància que va dirigir a l’Ajuntament de Sant Martí l’1 de gener de 1847 demanant autorització per urbanitzar uns terrenys del Camp de l’Arpa que havien sigut del seu marit. Els principals carrers d’aquesta urbanització es varen retolar amb els noms de Joan de Peguera i Eterna Memòria “para pagar -diu la instància- de este modo un justo tributo a la [memoria] de su difunto esposo que hizo su felicidad”. Aquest estat d’ànim no va impedir que poques setmanes després es casés amb Maties Ramon de Casanovas, a qui va sobreviure una vintena d’anys en estat, de nou, de viudetat.

Maties Ramon va deixar un testament breu i clar: “... hallandome en cama enfermo aunque con claridad de potencias y sentidos otorgo este mi testamento y posttrera voluntad de la cual nombro albace-

as y ejecutores a mi quedrida esposa Dª Maria Micaela de Casanovas y de Borràs, a mi amada Señora madre, a mi Señor tío D. Ramon de Bacardí, ... Elijo para mi sepultura el cementerio de la Parroquia de Santa Maria de Sans en un panteon que se construirá al efecto y en el cual se colocarán igualmente los restos del Señor D. Joan Antonio de Peguera, primer marido de la mencionada mi consorte, siendo mi voluntad que cuando Dios fuere servido disponer de esta se verifique su entierro en el citado panteon”. Deixa diversos llegats i remata l’escriptura dient: “En todos los demas bienes muebles, e inmuebles, derechos y acciones universales instituyo mi heredera a la espresada Da. Maria Micaela de Casanovas y de Borràs, mi querida esposa para que de los mismos haga y disponga en un todo a su libre voluntad” ⁽¹⁸⁾

Aquest testament trencava totes les previsions. Una dona acabada d’arribar es quedava amb tots els béns acumulats

al llarg de moltes dècades per la família Casanovas. Per resoldre la tensa situació, Miquela va arribar a un acord de donació a favor del seu cunyat, Baltasar de Casanovas i de Bacardí⁽¹⁹⁾: “*En atencion a que la misma Señora creyendo que no puede corresponder a esta fina demostracion de cariñoso afecto [per part del marit difunt] con otra mayor prueba de amor y gratitud que transfiriendo la herencia de su difunto Señor esposo a la familia de Casanovas. Deliberó aceptarla como realmente la ha aceptado sin entrar de ningun modo en la posesión real de las cosas que comprende y al unico fin de verificar, como tiene ya hecha a titulo de donación entre vivos, la transmision de la misma, a favor de su hermano politico el Noble Señor D. Baltasar de Casanovas y de Bacardí...*”. D’aquesta donació es reserva per a ella, a part d’algunes joies i coses de la casa familiar, “... por durante su vida natural y no mas la

La viuda es va reservar també 5.000 lliures per a la construcció del mausoleu, tal com s’indicava al testament de Maties Ramon

percepción y cobro anual de seis capones, seis pollos, un pabo, y una paba de los que se crian en la hacienda del Prat, o en la de Sant Felio, dos cuarteras de judias, seis cortanes de habas secas, cuatro sacos de patatas, cuatrocientos manojos de sarmientos, dos carretadas de leña, la misma hortaliza y frutas así del tiempo como secas que actualmente percibía el difunto Señor D. Matias Ramon o sea la mitad de la hortaliza y de las frutas de una y otra especie que tienen obligación de llevar a la casa de Casanovas los colonos arrendatarios en el modo y en los periodos estipulados en los contratos actuales, media carga de frutas de la torre de San Felio de Llobregat y algunas uvas y melones para el invierno, seis cargas del mejor vino tinto de la torre o heredad de Horta o de la de San Martín de Provensals a eleccion de la Señora otorgante y a mas de esto la paja necesaria para la manutencion de una mula, con seis quintales de algarrobas, seis de maiz y seis de habas panosas vulgo fabolins”.

La viuda es va reservar també 5.000 lliures per a la construcció del mausoleu, tal com s’indicava al testament de Maties Ramon. L’escultor Josep Bover i l’arquitecte Joan Soler i Montús varen ser els autors de l’obra que es va aixecar al desaparegut cementiri parroquial de Sants (actualment no sé on es troba el panteó, si és que encara existeix). Per instruccions seves, en el panteó de marbre s’hi havien de fer quatre sepultures. La primera per Maties Ramon

de Casanovas i la segona per a la pròpia Miquela per quan morís. Les altres dues, cosa ben curiosa, estaven destinades a Joan Antoni de Peguera (primer marit de la Miquela) i a Eulàlia de Fluvià (primera esposa de Joan Antoni), de manera que els quatre personatges descansarien dolçament i ben avinguts pels segles dels segles. Pur romanticisme!

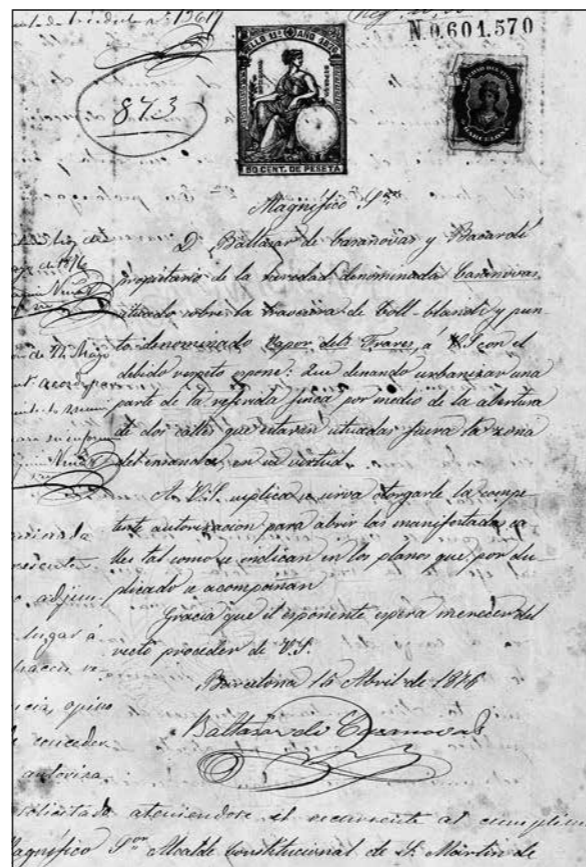
Baltasar de Casanovas i de Bacardí (1824-1892)

Quan va rebre la donació de la seva cunyada, Baltasar només tenia 24 anys. Va realitzar molts tràmits per regularitzar l’herència i va haver d’assumir moltes despeses. L’herència que va rebre era abundant en terres però escassa en pensions. No podia continuar sent un rendista com havien estat els seus avantpassats immediats. Barcelona i el seu entorn experimentaren molts canvis a partir de la segona meitat del segle XIX, entre els quals l’enderrocament de les muralles a partir de 1854 i l’aprovació definitiva de l’Eixample el 1860. La ciutat va entrar en una etapa d’una gran efervescència social. Res tornaria a ser com abans.

En aquest context, Baltasar de Casanovas va modificar les seves prioritats. Per començar, es va veure obligat a vendre diverses peces de terra del mas Casanovas. A l’abril de 1849, Casanovas va arribar a un preacord amb Josep Ibern per vendre els terrenys que ocupaven els antics parcers a rabassa morta. Ibern era un propietari veí que tenia l’heretat March Ibern a tocar de la travessera de Gràcia, prop del carrer Lepant, on més tard s’edificaren les casernes de Girona. Tot sembla indicar que aquest projecte no va arribar a bon port. Més èxit tingueren dos intents posteriors. A finals de 1859 va vendre 5 mujades i mitja (26.930,75 m²) a Pere Payerols i Torné, pagès de Sant Genís dels Agudells. Segons l’escriptura de venda, en aquell moment Baltasar de Casanovas i de Bacardí residia a Madrid (d’on era originària la seva esposa, Gabriela Fernández de Landa) de manera que el contracte el va signar, com apoderat, Alexandre de Bacardí i de Janer, el seu cunyat. Una segona venda, de 6 mujades (29.379 m²) va tenir lloc el 4 d’abril de 1861 als germans Antoni i Ignasi Ventalló, que ja tenien altres terres pels voltants.

El següent pas va consistir en donar

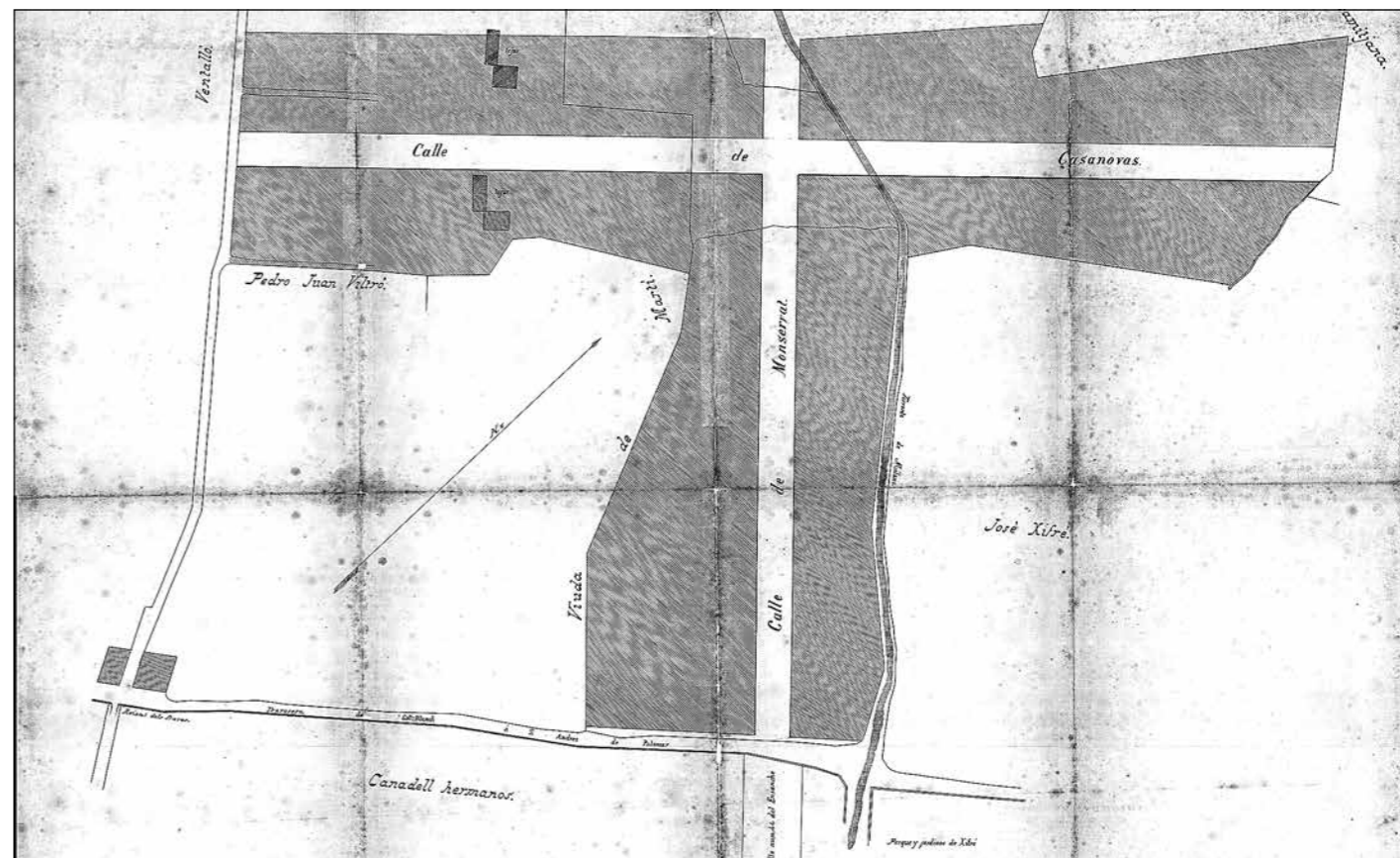
El següent pas va consistir en donar un nou ús a les seves terres: les vinyes es convertiren en bòbiles

Instància sol·litant la primera urbanització

un nou ús a les seves terres: les vinyes es convertiren en bòbiles. El 21 de desembre de 1862, Baltasar de Casanovas va atorgar dos arrendaments davant el notari Francesc Gomis i Miret.⁽²⁰⁾ El primer, d’una mujada de terra (4.896,5 m²), a Miquel Castellà i Roig, rajoler de Sant Joan d’Horta. El segon, d’una extensió igual, a Joan Bonet i Vallribera, també rajoler veí d’Horta. En ambdós casos, els pactes de l’arrendament són els mateixos. Entre altres coses s’indica que l’arrendament durarà mentre hi hagi terra bona per fer productes de rajoleria; s’haurà de construir un forn i foradar un pou; en finalitzar aquesta indústria el terreny s’haurà de retornar aplanat i net de qualsevol andròmina. El preu de l’arrendament és de 100 lliures barcelonines (266,6 pessetes) que es pagaran anualment en dos terminis.

Anys més tard, Casanovas va ampliar les bòbiles amb uns altres dos arrendaments a favor d’Eudald Perramon i Aregall, un important rajoler també d’Horta. El primer es va signar davant el notari Ezequiel de Cortada i Lefont el 14 de gener de 1882⁽²¹⁾ per un terreny de 3 mujades (gairebé una hectàrea i mitja) plantada de vinya. El rajoler podia arrancar els ceps necessaris per obtenir terra però, segons el pacte tercer, “*queda obligado el arrendatario a cultivar el resto de la viña que no destine para la fabricacion de ladrilleria, á uso y constumbre de buen labrador...*” El preu de l’arrendament és de 800 pessetes anuals, a pagar en dos terminis. Les altres condici-

Plànol de la urbanització de 1876 dels terrenys del mas Casanovas. S’hi veu la Travessera i els noms d’altres propietaris

ons són similars a les dels rajolers anteriors. El segon arrendament a Perramon va tenir lloc uns quatre anys després, el 4 de desembre de 1885, davant el notari Josep Fontanals⁽²²⁾ per un terreny de 6 mujades (29.379 m²). El solar és més gran però, per contracte, tan sols pot utilitzar una mujada. Per aquesta raó el propietari només en rebria 350 pessetes anuals. A la resta del terreny encara hi ha pagesos treballant la terra, com llegim a la clàusula quatre: “*El arrendatario cuando utilice cualquiera parte del terreno que se le arrienda, abonará en el acto al colono que la cultive una indemnización por las plantaciones que en ella hubiere...*” El nou i el vell, la indústria i l’agricultura, es superposen, en una transició lenta. L’arribada de la fil·loxera a partir de 1881 va suposar el final de les vinyes concedides a rabassa morta.

Primer projecte d’urbanització de part del mas Casanovas

Aquesta barreja d’usos encara es fa més complexa quan s’hi afegeix un nou ingredient. El 15 d’abril de 1876, Baltasar de Casanovas i de Bacardí va sol·licitar a l’Ajuntament de Sant Martí de Provençals el permís per urbanitzar una bona part de la seva finca⁽²³⁾. Era un projecte tímid, amb només dos carrers, però mostra la tendència de cap on aniran les coses en un futur immediat. La urbanització s’enclavava fora del plànol de l’Eixample, donat que la travessera de Gràcia marcava el límit superior del pla Cerdà. Els dos carrers es

tallaven perpendicularment. El primer (que pujava de mar a muntanya) portaria el nom de Montserrat i, el segon, de Casanovas. L’arquitecte municipal de Sant Martí de Provençals (en Pere Falqués en aquelles dates) va posar com a condició, entre d’altres, que el carrer Montserrat tingués el mateix eix, direcció i amplada que el carrer número 44 de l’Eixample, que no es altre que l’actual carrer de Cartagena, anomenat Igualtat amb anterioritat. Fruit d’aquesta decisió, els carrers verticals del Baix Guinardó, de Cartagena a Sardenya, s’obriren com a continuació dels carrers de l’Eixample, tot i no formar part del pla Cerdà original. El projecte va ser aprovat pel consistori martinenc el 21 de setembre de 1876.

La pretensió urbanitzadora de Baltasar de Casanovas no estava fora de lloc, ja que uns altres propietaris de la zona ja havien iniciat processos urbanitzadors (amb força èxit, per cert) a partir de 1858, obrint carrers com el de la Pau, (actual Bergnes de las Casas) o els de Sant Ciril i de la Bonasort, en terrenys de la torre Vélez, avui desapareguts pel pas del Cinturó de Ronda. Tot esperant els futurs compradors de parcel·les, de moment les portadores de la verema (cada vegada més buides) i el fum dels forns de totxos donaven vida a les terres del mas Casanovas.

El dia 11 de desembre de 1886, davant el notari Josep Fontanals, Baltasar de Casanovas i de Bacardí “*propietario, casado mayor de edad, natural y vecino de esta*

ciudad, habitante en la calle de Caputxas número cuatro piso primero...” va fer testament.⁽²⁴⁾ Curiosament, el domicili oficial del testador continua sent el carrer de les Caputxes, mantenint el desig del primer Casanovas domiciliat a Barcelona, com hem vist més amunt. El 7 d’octubre de 1892 el diari *La Vanguardia* publicava la següent nota: “*Ha fallecido Don Baltasar de Casanovas y de Bacardí; oficio en sufragio de su alma esta mañana en la iglesia de Santa Maria del Mar; y después conducción del cadáver, desde la casa mortuoria, calle de Caputxas, 4, 1º, al cementerio antiguo*”. En el testament nomena la seva filla única, Montserrat de Casanovas i Fernández de Landa, hereva universal del tots els seus béns.

Montserrat de Casanovas i Fernández de Landa (1861-1948)

L’herència era copiosa. Montserrat de Casanovas dedicà cinc mesos a recollir les dades per fer l’inventari dels béns deixats pel seu pare, aixecant-ne acta davant el notari Joaquim Volart i Pou el 22 de març de 1893.⁽²⁵⁾ A l’escriptura (un llarg document de 229 pàgines) hi consten 64 apuntaments de propietats, censos i altres drets reals, així com les càrregues a les quals havia de fer front l’hereva. En total va rebre més de 374 hectàrees de terres en domini directe o mitjà situades a diversos indrets: Viladecans, Sant Joan Despí, Sant Feliu de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, Bar-

celona. La quasi totalitat d'aquestes terres estaven cedides en emfiteusi, masoveria o parcel·leria. El mas Casanovas, en el moment d'heretar, només tenia una extensió de 9,3 hectàrees de terreny, el que significa només un mínuscul 2,5 % del total de les terres heretades. Amb aquestes dades, podem concloure que Montserrat de Casanovas era una gran propietària de finques al voltant de Barcelona. El més significatiu, però, és saber quin rendiment (a base de censos i altres prestacions) en treia: només 2.808,46 pessetes, per un capital estimat en 242.144 pessetes. Amb aquest nombre al davant, el negoci era més aviat ruïnós. Si afegim les càrregues que havia d'assumir, s'encenen els números vermells.

Per drets de legítimes i d'usdefruit (a la seva tia M. Dolors de Casanovas i de Bardardí i a la seva mare Gabriela Fernández de Landa) cada any havia de pagar 3.573 pessetes; per diversos deutors que suportava, 3.440 pessetes a l'any. Per sort, tam-

esos de només 503 pessetes. Per altra banda, entre 1897 i 1898 demanaren permisos municipals per urbanitzar els masos Pujol (avui can Fargues) i Casanovas. Ens centrarem en la urbanització d'aquest darrer mas.

Segon projecte d'urbanització del mas Casanovas

Montserrat de Casanovas, el 9 de desembre de 1897, va dirigir una instància a l'Ajuntament de Barcelona sol·licitant la modificació del projecte urbanístic presentat pel seu pare el 1876. (27) Examinada la documentació i vistos els plànols, els serveis municipals consideren que el nou projecte va més enllà d'una simple modificació i ampliació i, per tant, proposen que surti a informació pública durant vint dies a partir del 18 de març de 1898. S'hi presenten tres al·legacions. La primera va signada pel rajoler Eudald Perramon i Argall que, com hem vist més amunt, tenia arrendades unes terres on hi havia construït

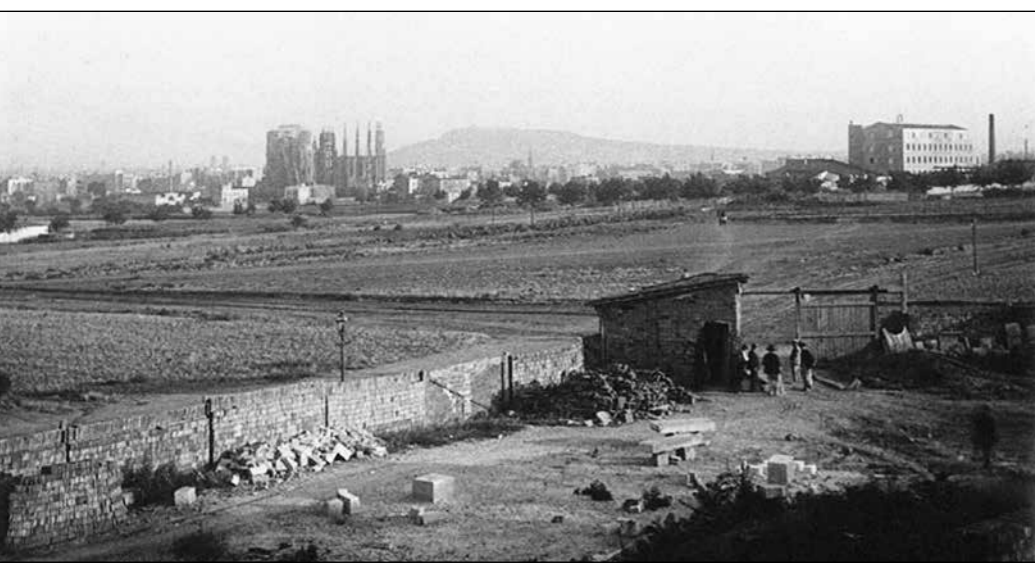
cions, excepte la de Modest Costa, proposant que el carrer Castillejos no continuï i que en el seu lloc s'allargui el carrer de Sant Ciril en diagonal fins al carrer de la Igualtat (Cartagena) que així tindria un pendent més suau. Superat l'escull, el 15 de juny de 1898 l'Ajuntament va aprovar el projecte de modificació i ampliació de la urbanització del mas Casanovas, amb la imposició de diverses condicions. La propietària –condició segona– estava obligada a realitzar a compte seu les obres

El 15 de juny de 1898 l'Ajuntament va aprovar el projecte de modificació i ampliació de la urbanització

d'urbanització: ferm dels carrers, voreres, clavegueram, desaigües. També se li exigeix que presenti un nou projecte de rasants. Una altra condició –la quarta– diu textualment: *“La interesada deberá ceder gratuitamente a la municipalidad antes de que se construya edificio alguno todos los terrenos destinados a las vias publicas y le cederá igualmente las obras de urbanización”*. Són condicions comunes a altres urbanitzacions però que en el cas del mas Casanovas van tenir algunes repercussions posteriors.

Les relacions entre Montserrat de Casanovas i el rajoler Perramon varen ser complicades, arribant la disputa als jutjats. L'arrendatari tenia contractes sobre dos terrenys del mas Casanovas. Del primer, el més gran, arribaren aviat a un acord de rescissió pel qual la propietària indemnitzava el rajoler amb la quantitat de 4.000 pessetes. El segon va seguir un procés judicial de desnonament i acabà amb un pacte signat el 16 de setembre de 1898 pel qual el rajoler podria disposar del seu forn de totxos fins el 31 de desembre de 1900, una pròrroga per la qual Perramon hauria de pagar 1000 pessetes d'arrendament.

Superats aquests obstacles, les obres de la urbanització es posaren en marxa. Complir amb les condicions imposades pel municipi suposava una tasca ingent. Per aquesta raó, ja abans de sol·licitar els permisos municipals, Montserrat de Casanovas va establir un conveni amb Climent Guix i Sabadell, un constructor i promotor immobiliari molt important a Horta i a Sant Andreu. A l'encapçalament del document si pot llegir: *“... y deseando la Señora propietaria, de acuerdo con su Señor esposo D. Pedro Fargas, mejorar la condición de dicha finca para venderla parcialmente, hoy poco menos que improductiva, ha resuelto hacer en ella obras de apertura y explanación de calles, las cuales se compromete a realizar*

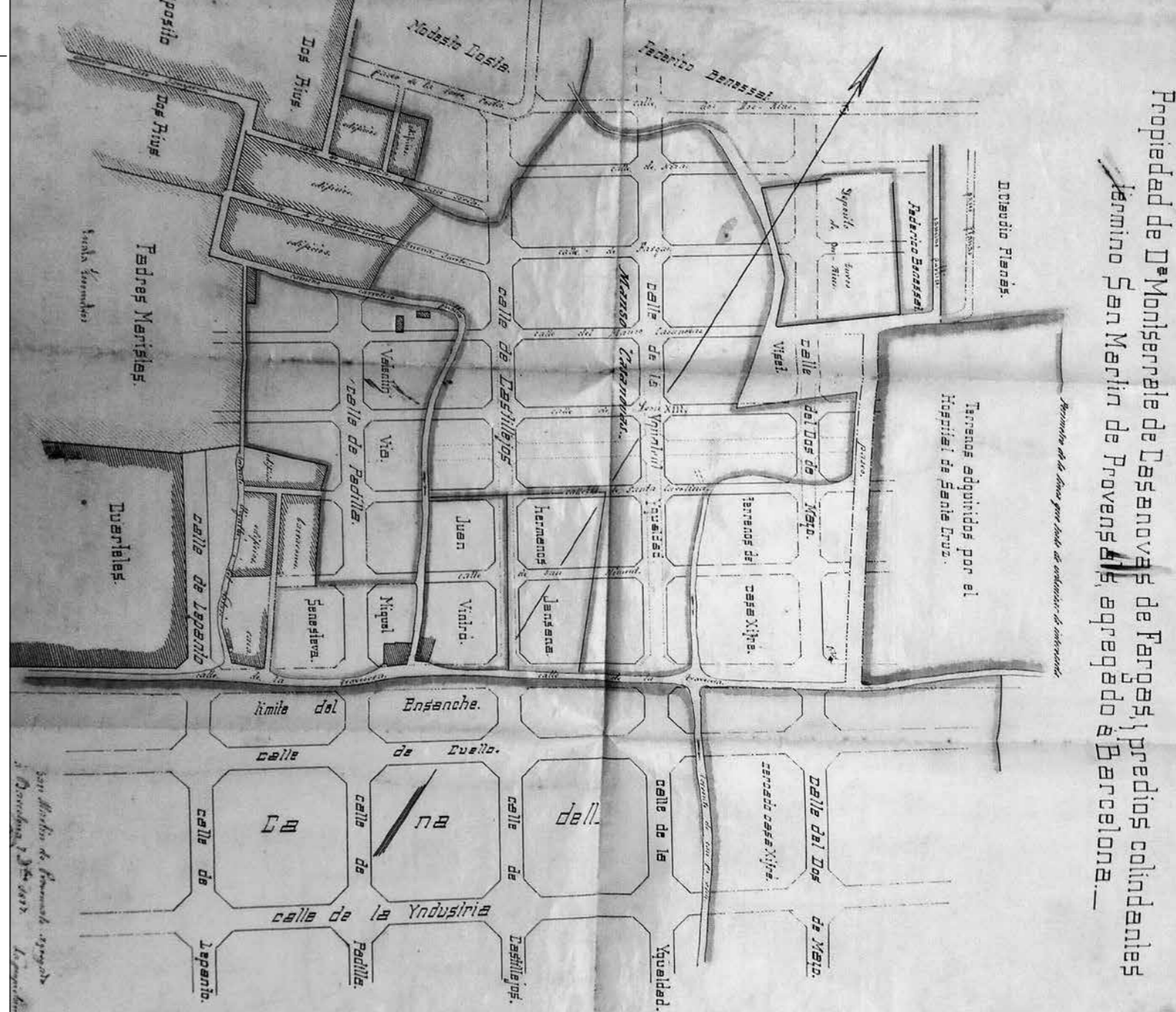
Restes d'una rajoleria on ara hi ha l'entrada de l'Hospital de Sant Pau

bé va heretar terrenys i edificis a Barcelona, a la Gran Via (2.259 m²), a la zona de l'Eixample, entre Nàpols i Sicília, amb un major rendiment, que no consta a l'inventari, però que estaven valorats en 110.407 pessetes, quasi la meitat del capital immobiliari heretat. El valor dels béns urbans no tenien res a veure amb els béns rurals.

Davant d'aquesta realitat, Montserrat de Casanovas i el seu marit, Pere Fargas i Sagristà, van centrar els seus esforços a vendre propietats rurals poc productives i a promoure urbanitzacions en aquelles terres que s'unirien a Barcelona en el procés d'agregació de Sant Martí de Provençals i Sant Andreu de Palomar endegat el 1897. Així trobem que el març de 1896 el matrimoni Fargas Casanovas venen els censos de les finques de Sant Joan Despí i de Sant Boi de Llobregat a Joan Guílló i Pujol per 6.639 pessetes. (26) Eren les finques més grans (més de 300 hectàrees) amb un cen-

dues bòbiles; considerava que el projecte urbanístic del mas Casanovas no complia amb les condicions de l'arrendament. La segona al·legació la va presentar Modest Costa i Casanovas, propietari de la torre Vélez, queixant-se de la prolongació del carrer de Castillejos en direcció a la seva finca ja que el fort pendent impossibilitava un traçat apte per al trànsit. La darrera al·legació provenia de la Societat General d'Aigües de Barcelona: *“... protestamos de que en el plano se extiende la urbanización por el N.E. hasta la propiedad de D. Federico Benessat [els Seminaris] cruzando los terrenos de esta Compañia en donde existe la boca-mina del acueducto del “Vallés”, completamente cercados con pared de manposteria...”* Es refereixen a les actuals instal·lacions d'ACSA-Sorigué situades darrere de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

L'Ajuntament desestimà les al·lega-

Projecte d'urbanització del mas Casanovas aprovat el 1898. Donada la forma irregular de la finca (veure el traçat gris) el planejament dels carrers era més general i afectava les finques del seu entorn, amb la prolongació dels carrers de l'Eixample

el otro compareciente Don Clemente Guix y Sabadell mediante los pactos y condiciones que a continuación se expresan” (28) El constructor presentarà factures setmanals que es pagaran a mesura que es venguin solars. Per garantir aquest compromís, *“percibirá Don Clemente Guix, por via de compensación de espera á que se ariesga en el cobro de las citadas obras, el cinco por ciento del precio de la venta de cada solar...”*. Aquest contracte fa constar les càrregues que suporten els terrenys del mas Casanovas: establiments, arrendaments, bòbiles i una hipoteca de 40.000 pessetes. La propietària es compromet a registrar l'alliberament de les càrregues, però les 40.000 pessetes del deute s'eixugaran amb la venda dels primers solars. De tot plegat en podem intuir que els Casanovas no anaven massa sobrats de diners.

El projecte de la urbanització contemplava l'obertura de nou carrers. Tres de

perpendiculars a la travessera de Gràcia, de 20 m d'amplada: Castillejos, Igualtat (Cartagena) i Dos de Maig (en una petita porció del terreny); i sis d'horizontals, de baix a dalt: Sant Climent (Rosalia de Castro), Santa Carolina, Lleó XIII (Llorens i Barba), Mas Casanovas, Fargas i Niça, tots ells de 10 m d'amplada. Aquests carrers donaven entrada a les 414 parcel·les en què s'havia dividit la finca. Els primers solars es vengueren a finals de juliol de 1898, a un preu de 20 cèntims el pam, que arriba a 25 cèntims a finals d'any. Uns dels primers edificis que s'hi construïren va ser l'Hotel Casanovas que es va inaugurar el 26 de setembre de 1899. Ben a prop, la masia era enderrocada.

Lent i costós procés d'urbanització

La venda de parcel·les anava a bon ritme, però les edificacions es retardaven per la manca del pla de rasants exigint pel muni-

cipi, que finalment es va presentar el 25 d'octubre de 1901. La bona situació de la urbanització, a tocar de l'Eixample, va obrir els ulls a molts compradors de classe benestant. De la llista dels primers compradors podem destacar dos noms: el diputat Joan Maluquer i Viladot (polític, jurista, Diputat al Congrés pel districte de Solsona, entre altres càrrecs) i Frederic Benessat i Floch (farmacèutic i advocat, propietari de la finca els Seminaris i protector de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau). El primer va comprar deu solars situats a la cantonada dels carrers de Cartagena amb Fargas que actualment formen part dels Jardins del Dr. Pla i Armengol. El segon va comprar nou solars que es trobaven a la cantonada dels carrers Igualtat (Cartagena) amb Lleó XIII (Llorens i Barba).

A començaments del segle XX va aparèixer un comprador encara més gran: l'Hospital de Sant Pau. Per regularitzar

El ilustre señor

Don Pedro Fargas Sagristá

ex concejal del Excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona

falleció el día 29 de abril próximo pasado, a los 66 años de edad habiendo recibido los Auxilios Espirituales

(E. P. D.)

Sus afligidos esposa doña María Montserrat de Casanovas, hijos Baltasar y Santiago, madre política (ausente), hermana, hermano y hermanas políticas (presentes y ausentes), sobrinos (presentes y ausentes), primos y demás familia, al recordar a sus amigos y conocidos (tan sensible pérdida, les ruegan le tengan presente en sus oraciones y se sirvan asistir al oficio y misas que, para el eterno descanso de su alma, se celebrarán mañana miércoles, día 13, a las diez y media, en la iglesia parroquial de la Purísima Concepción, por cuyo favor les quedarán eternamente agradecidos.

LAS MISAS DESPUES DEL OFICIO Y A LAS DOCE LA DEL PERDON

EL DUELO SE DA POR DESPEDIDO NO SE INVITA PARTICULARMENTE

Los Excmos. y Rvdmos. señores Cardenales-Arzoobispos de Toledo y Tarragona y Excmos. e Ilmos. señores Obispos de Barcelona, Lérida y Gerona, se han dignado conceder, respectivamente, 300 y 50 días de indulgencia a todos sus diócesanos, por cada acto de piedad o caridad cristiana que practiquen en sufragio del alma del difunto.

La ilustre señora

Doña Montserrat de Casanovas

Fernández de Landa

viuda de don Pedro Fargas Sagristá, falleció, a los 87 años de edad, el día 28 de febrero último, confortada con los Auxilios Espirituales. (E. P. D.) — Sus afligidos: hijos Baltasar y Santiago; hijas políticas María Josefa y Margarita; nieta Alicia, hermanas políticas, sobrinas políticas, primos, demás familia y el joven Fernando Soler Ponce de León, al recordar a sus amistades tan dolorosa pérdida, les agradecerán la asistencia a los funerales que, en sufragio de su alma, se celebrarán mañana lunes, día 8 de marzo, a las diez y media, en el altar mayor de la iglesia parroquial de la Purísima Concepción, de esta ciudad. El duelo se da por despedido.

Esqueles de Pere Fargas i de Montserrat de Casanovas publicades al diari La Vanguardia

el terreny on s'havia d'edificar el gran hospital modernista dissenyat per Lluís Domènech i Montaner es varen adquirir tots els solars de la urbanització del mas Casanovas que quedaven a la dreta pujant per Cartagena fins arribar al carrer Mas Casanovas. En total eren 11.538 m² dividits en més de noranta parcel·les, algunes d'elles (poques) ja venudes a propietaris particulars. A aquesta xifra cal sumar-hi 3.568,87 m² de terrenys destinats a carrers. Per aquest banda, la urbanització va patir una bona retallada.

Una altra retallada no menor va venir per la banda de dalt, quan s'aprovà el projecte de la Gran Via de Ronda, l'actual ronda del Guinardó. A l'octubre de 1917 l'Ajuntament de Barcelona va aprovar el Pla d'Urbanisme realitzat per l'Oficina Municipal d'Urbanització. A les ordres de Pere Falqués, cap de l'oficina, els arquitectes Ezequiel Porcel i Ferran Romeu redactaren un projecte que concretava el Pla d'Enllaços elaborat per Léon Jaussely uns quants anys abans. El Pla Romeu-Porcel, com s'ha conegut, proposava la construcció de les rondes i altres vies de comunicació per relligar els diversos pobles agregats a Barcelona. Per exemple, va proposar l'obertura de l'avinguda Gaudí. Van ser necessàries moltes dècades per fer realitat allò que només estava dibuixat sobre el paper. Entretant, però, el pla afectava terrenys particulars, com era el cas de la urbanització del mas Casanovas. El 1927 el consistori va denegar a Montserrat de Casanovas la construcció de tres coberts en una zona afectada per la Gran Via de Ronda. En resposta, la propietària va presentar una demanda contra l'Ajuntament.

La situació de la urbanització del mas Casanovas cap a finals de la dècada dels anys vint del segle passat era força complicada. Els fets consumats eren la norma. L'Ajuntament s'havia oblidat d'aquesta part de Barcelona mentre els carrers s'obrien i els edificis creixien. A la pràctica, funcionava com si es tractés d'una urbanització privada. El maig de 1928, Montserrat

de Casanovas va posar uns pilons per tal de tancar els accessos a la "seva" urbanització, cosa que l'Ajuntament va denunciar. Ella va presentar un recurs dient que al llarg de trenta anys ningú li havia exigut l'entrega dels carrers ni l'Ajuntament havia assumit el cos del seu manteniment, per la qual cosa considerava prescrits els drets del municipi. Les relacions entre les dues parts eren molt tenses i els litigis s'havien posat en mans dels jutges. Sempre, però, quedava el camí de la negociació, que és el que finalment va triomfar.

El primer pas el va donar Casanovas, en una instància presentada el 8 de febrer de 1928.⁽²⁹⁾ A l'escrit exposa, parlant en tercera persona: "Con el fin de valorar la citada finca, construyó un edificio-hotel llamado "Hotel Casanovas," se instaló una fábrica de electricidad para suministrar de energía y alumbrado al edificio-hotel y para alumbrado de las calles adyacente en las que instaló potentes lámparas de arco. Además, como medio de comunicación entre el centro de la urbe y el hotel edificado, estableció un servicio de omnibus que hacían el trayecto plaza Tetuán- Hotel Casanovas.

La situació de la urbanització del mas Casanovas cap a finals de la dècada dels anys vint era força complicada

Debido a todos estos esfuerzos y sacrificios económicos se fueron creando edificaciones en los terrenos segregados, los cuales actualmente cubren más de la mitad del terreno edificable de la citada finca primitiva, quedando hoy en poder de la que suscribe cuatro décimas partes, además de todos los terrenos viales que suman 24.453 m², 27 decímetros". A canvi d'aquesta cessió demana l'exempció de tota mena de tributs municipals sobre el que encara li resta de la seva propietat fins que no es transfereixin a tercers per part seva o pels seus fills o per un període de 25 anys.

Després de diversos estires i arronses,

a finals de 1930 es va arribar a un conveni en el que es resolien tant els problemes d'entrega dels carrers com els derivats de l'afectació per la Gran Via de Ronda. L'Ajuntament accepta els terrenys dels carrers i les obres d'urbanització corresponents que valora en 378.636 pessetes. Per altra banda, expropia els terrenys afectats per la Ronda (10.531,30 m²) per 439.049,89 pessetes. El punt cinquè del conveni diu: "El Ayuntamiento podrá abonar el precio de 439.059,89 pesetas... a plazos, y la parte del precio aplazada devengará el interés del 5%... en el bien entendido de que el pago quedará en su totalidad efectuado dentro de los cinco años siguientes". Un altre punt del conveni, el sisè, deia que l'Ajuntament es comprometia a iniciar en un termini d'un any els treballs d'urbanització de la Gran Via de Ronda en el tram que afectava al mas Casanovas. Per altra banda, l'Ajuntament constituïa un compte pel valor dels vials de la urbanització (les 378.636 pessetes) del qual es restarien successivament els imports dels tributs municipals. Per la seva part, Montserrat de Casanovas es comprometia a retirar els diversos plets que tenia oberts contra el consistori. Aquest conveni va ser escriturat el 3 de novembre de 1931 davant el notari Ramon Faust Esteve.

A la pràctica l'Ajuntament només es va comprometre a indemnitzar l'expropiació dels terrenys afectats per la futura obertura de la Gran Via de Ronda en un termini de cinc anys, és a dir fins el 1936. Les circumstàncies polítiques del moment, però, no van permetre que es fes efectiu el pagament de l'expropiació ni els interessos de demora, així com la urbanització del tram de la Gran Via de Ronda. Després d'anys de reclamacions, el consistori franquista, el 29 de novembre de 1943, va entregar a Montserrat de Casanovas la quantitat de 506.410,89 pessetes, que eren la suma de les 439.049,89 pessetes de l'expropiació, més 65.361 pessetes pels interessos. Fer tractes amb l'Ajuntament no sempre és un bon negoci. Davant d'aquest buit, els so-

lars afectats que ni eren privats ni públics, varen acollir després de la Guerra Civil un notable grup de barraques a la part que quedava just darrera de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. A partir dels anys vuitanta, la Ronda va arribar al Guinardó i les barraques foren enderrocades.

Quan es discutia el conveni que acabem de comentar, es va plantejar la possibilitat de que l'Ajuntament comprés l'Hotel Casanovas. Fins i tot es va fixar un preu: 303.845 pessetes. Un document municipal suggereix la conversió del majestuós edifici en escola, cosa que la Delegació de Cultura va desestimar el 19 de novembre de 1930. L'edifici hoteler havia tingut una vida romanesca i en el moment de la proposta estava buit. Durant els primers anys els seus menjadors varen funcionar millor que les habitacions. Els banquets i les revetlles eren el seu principal atractiu. Les seves dependències varen ser utilitzades des del novembre de 1900 fins al desembre de l'any següent com a vestidors dels jugadors del F.C. Barcelona que tingueren el seu primer terreny de joc propi al costat de l'Hotel Casanovas. Els seus amplis salons també serviren per acollir reunions dels propietaris de les barriades de Lligalbé i Can Casa-

El novembre de 1914 la família Casanovas i la Guàrdia Civil signaren un contracte de lloguer de l'Hotel que estava en desús

novas. Tot molt precari. Un ús més estable i a llarg termini s'aconseguí el novembre de 1914 quan la Guàrdia Civil i la família Casanovas signaren un contracte per convertir-lo en caserna, amb un lloguer anual d'11.000 pessetes. Aquest contracte es va allargar (tot i augmentar el preu del lloguer a les 14.000 pessetes) fins el 1930 quan el cos policial es va traslladar a un altra caserna en construcció al carrer de Navas de Tolosa. És justament en aquest moment quan es proposa convertir l'hotel en escola, com hem comentat més amunt, un objectiu que es va aconseguir el 1934 quan la Generalitat hi va instal·lar el Grup Escolar Pablo Iglesias.

Montserrat de Casanovas va morir el 28 de febrer de 1948. Del seu matrimoni amb Pere Fargas i Sagristà (mort el 29 d'abril de 1925 a l'edat de 66 anys) nasqueren quatre fills: dues noies (mortes molt joves) i dos nois, Baltasar i Santiago Fargas de Casanovas. Per primer vegada el cognom Casanovas perdí el primer lloc. Tampoc tingueren descendents directes. La dinastia que hem resseguit en aquestes pàgines s'extingia. El món que els tocà viure quedava molt lluny de l'esplendor dels seus avantpassats.

A la primera dècada del segle XX les cases encara no omplien els carrers

NOTES

1) Les principals fonts informatives per elaborar aquesta article han estat: El web **monacodebacardi**, una monumental base documental de les famílies Bacardí, Casanovas i altres, recollida per **Julio-Carlos Garcia Castrillón**; l'**Arxiu Històric de Protocols de Barcelona** (AHPB); l'**Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona** (AMCB).

2) La mujada era la mesura rural més utilitzada i, en el cas de Barcelona, equivalia a 4.896,5 m².

3) Monacodebacardi 54647. Compra mas Casanovas, 17/7/1731. Notari Bartolomé Cerveró

4) Un sou era el que cobrava diàriament un jornalero (dependent de les èpoques). Les lliures els sous i els diners, formaven un sistema comptable que no es traduïa en moneda circulante. A l'hora de fer efectiu un pagament s'utilitzaven rals, maravedís... i finalment pessetes. Quan es va introduir la pesseta, una lliure equivalia a 2,66 pessetes.

5) A la documentació parroquial de Moià el cognom apareix habitualment escrit en plural.

6) Ferran el Catòlic, a través de diverses normes, va instaurar el sistema insaculatori a Catalunya. El nom de la persona s'introduïa en una bossa i per sort s'extreia quan s'havia d'ocupar un càrrec. La insaculació va acabar amb el Decret de Nova Planta el 1716.

7) monacodebacardi 54313. Testament d'Antoni Casanovas, 10 de juny de 1715, notari Bonaventura Gali.

8) Era una institució laica al servei dels tribunals de la Inquisició. Els seus membres necessitaven el requisit de puresa de sang i tenien alguns privilegis, com el de portar armes. La seva funció era la d'informadors de manera que formaven una espessa xarxa d'espionatge. Formar part del cos es considerava un honor i reportava guanys econòmics i jurisdiccionals.

9) monacodebacardi 54692. Testament d'Antoni Casanovas i Serra, 7 de juliol de 1741, notari Miquel Cabrer.

10) monacodebacardi 54858. Inventari dels béns d'Antoni Casanovas i Serra. 17 (i següents dies) de juny de 1761, notari Sebastià Prats. L'inventari comença amb aquestes paraules: "En la ciutat de Barcelona a disset dies del mes de Juny any del Naixement del Señor de mil setecents sexanta i hu. Eularia Casanovas y Roig [Eularia Roig i Rovira, de soltera] viuda de Anton Casanovas botiguer de paños, ciutadà de Barcelona, no sols com a tenentaria per mon dot, esponsalici, i altres drets i credits de la universal heretat y bens que foren de dit difunt mon marit, segons la antiga y aprobada Consuetud de Barcelona, y Constitució General de Cathaluña, que comensa Ab aquesta [Hac nostra], pero també, sens preju-

dici de dita tenuta, com a usufructuaria de la mateixa heretat, y bens. Y Anton Casanovas ciutadà de Barcelona de dits conjuges fill, com a hereu universal de dit difunt mon pare per ell deixada, e instituit respectiu ab son ultim testament, que feu, y firmá en poder de Miquel Cabrer difunt notari publich de número de Barcelona a set de Juliol mil setecent quaranta hu, y seguit son obit fou publicat a dos del corrent mes de Juny. Volent gosar dels privilegis, e immunitat, que lo dret concedeix als que prenen inventari, y peraque los bens del dit difunt nostre marit y pare respective no pogan ocultarse, o prendre precehint lo present Señal de la Santa Creu, havem procurat fer lo present inventari de la universal heretat, y bens que foren de dit difunt Anton Casanovas, los quals bens son los que se segueixen". És curiosa la menció que es fa, en plena era borbònica, a la Constitució General de Catalunya. El Dret Civil es va mantenir. També és interessant observar com la majoria d'escriptures al llarg d'aquests anys difícils del segle XVIII es redactaven majoritàriament en català.

11) monacodebacardi 55077. Privilegi de noblesa envers Antoni de Casanovas y Roig.

12) monacodebacardi 54913. Arrendament de la Torre Casanovas a Calvet.

13) monacodebacardi 54887. Arrendament molí paperer.

14) monacodebacardi 55489. Testament d'Antoni de Casanovas i Roig, 19 de març de 1796, notari Joan Prats i Cabrer.

15) monacodebacardi 55617, obertura del testament 1 juliol 1842, notari Joan Prats. Inventari: monacodebacardi 55618 i 55620, 21 de juliol de 1842, notari Pedro Rodríguez de Alcántara.

16) monacodebacardi 55608, 55609, 55610, 55611: quatre establiments a rabassa morta.

17) monacodebacardi 55626, establiment de Josep Vilaró.

18) monacodebacardi 55650. Testament de Maties Ramon de Casanovas i de Bacardí, 1/10/1847, notari Josep M. Pons i Codinach.

19) monacodebacardi 55652, acord entre Miquela de Borràs i Baltasar de Casanovas i de Bacardí.

20) AHPB, signatura 1.310/13.

21) AHPB, signatura 1.379/72.

22) AHPB, signatura 1.388/16.

23) Arxiu Municipal Districte de Sant Martí, exp. 1876/873.

24) AHPB, signatura 1310/13

25) AHPB, Notari Joaquim Volart i Pou, signatura 1.399/63 protocol 395.

26) AHPB, Notari Joaquim Volart i Pou, 30/3/1896. Signatura 1399/81.

27) Informació extreta de l'AMCB, exp. 151/13.

28) AHPB, Notari Joaquim Volart i Pou. 22/10/1897, signatura 1399/90.

29) Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, exp. 41/4